

از میان سرودها و سکوت‌ها

گزیده‌ی نوشتار و گفتار
محمد رضا درویشی

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهر
تهران ۱۳۸۰

فهرست مطالب

۱۳	مقاله
۱۵	موسیقی محلی ایران: سنت یا نوآوری
۲۹	حنانه، موسیقی و ... چند حاشیه
۳۸	آخرین فریاد نسل منقرض (به بهانه‌ی درگذشت استاد محمدحسین یگانه)
۴۴	آواز داد اختر: بس روشن است امشب
۴۷	ریشه در زخمه‌های نهان
۵۵	مجنون ماییم و لیلی معنویت فراموش شده
۵۹	جلوه‌های طنز، هجو و کنایه در موسیقی نواحی ایران
۸۲	موسیقی در سده‌ی دوم و سوم هجری
۸۶	موسیقی امروز ایران چگونه است؟
۸۹	آیا هنوز امکانی برای یگانگی علم و عمل در موسیقی ایرانی هست؟
۹۵	لحظه‌های کوتاه فراموشی و خیال
۱۰۲	موسیقی آیینی و مذهبی ایران
۱۱۸	بسانِ خوشه‌های اساطیری خرما (به بهانه‌ی بزرگداشت استاد شیر محمد اسپندار)
۱۲۱	بمان ای جیران من ای جدایی (به بهانه‌ی درگذشت آناقریان قلیچ‌تقانی)
۱۲۵	جایگاه برخی مفاهیم و واژه‌ها در موسیقی ایرانی
۱۳۰	درود و شادی و رامش در انتظار اوست (به مناسبت درگذشت استاد محمدتقی مسعودیه)
۱۳۴	برف برایم گریه می‌کند (به مناسبت درگذشت عاشیق اعلان طالبی)

۱۳۹	 سخنرانی
۱۴۱	 حماسه و حماسه‌سرایی در موسیقی ایران
۱۴۸	 چند نکته درباره‌ی فرهنگ ایران و موسیقی شمال خراسان
۱۵۹	 خلیفه نظری، خنیاگرِ آخرین
۱۶۵	 سازی که مقدس شمرده می‌شود
۱۷۰	 موسیقی بلوچستان
۱۷۹	 رُباب در بلوچستان و سیستان-ایران
۱۸۳	 باستان‌شناسی و موسیقی ایران
۱۸۸	 آیین خنیاگری و نغمه‌های نوروزی
۱۹۵	 نقل‌گویی و روایت‌خوانی در موسیقی نواحی ایران
۲۰۱	 موسیقی تربت جام، تمثیل عالم خیالی ناب

۲۰۵	 گفت‌وگو و اظهار نظر
۲۰۷	 یک گفت‌وگو
۲۱۴	 زمستان، تلخ و یخ‌زده، یک موسیقی خاکستری
۲۱۹	 کاروان‌هاست در این دشت خموشی دنبال
۲۲۲	 از کُن‌جخانه‌ی عزلت تا گنجخانه‌ی «آینه و آواز»
۲۳۳	 گوسفند تلفنی (موبایل) با ذبح شرعی - یک گفت‌وگو
۲۴۵	 نیاز امروز و هویت دیروز
۲۵۱	 اهل موسیقی با موسیقی جدی فاصله‌ی بسیار دارند
۲۵۶	 موسیقی و آیین‌های نوروزی
۲۶۱	 تفکر نوین، موسیقی نوین
۲۷۹	 پوشال لای ظروفِ چینی
۲۸۲	 نمونه‌های فراموش شده‌ای از موسیقی مناطق
۲۸۵	 موسیقی ایرانی و هویت ملی
۲۸۷	 بیا باید یکدیگر را ببینیم
۲۹۱	 دیگر هیچ نوروز‌خوانی رسیدن بهار را مژده نمی‌دهد!

درباره‌ی مولف

محمدرضا درویشی: آهنگساز و پژوهشگر

متولد ۱۳۳۴ در شیراز

فراگیری موسیقی از ۱۳ سالگی

ورود به دانشکده‌ی هنرهای زیبا (دانشگاه تهران): ۱۳۵۳

فارغ‌التحصیل: خرداد ۱۳۵۷

* * *

آثار

کتاب

۱. بیست ترانه‌ی محلی فارس. تهران، چنگ، ۱۳۶۳؛ ماهور، ۱۳۷۳.
۲. هفت اورنگ (مجموعه‌ی مقالات درباره‌ی موسیقی نواحی ایران). تهران، حوزه‌ی هنری، ۱۳۷۰.
۳. نگاه به غرب (بحثی در تأثیر موسیقی غرب بر موسیقی ایران). تهران، ماهور، ۱۳۷۳.
۴. سنت و بیگانگی فرهنگی در موسیقی ایران. تهران، حوزه‌ی هنری، ۱۳۷۳.
۵. مقدمه‌ای بر شناخت موسیقی نواحی ایران (دفتر نخست: هرمزگان، بوشهر، خوزستان). تهران، حوزه‌ی هنری، ۱۳۷۳.
۶. نوروزخوانی (ترانه‌های نوروزی و بهاری از مناطق مختلف ایران). تهران، آروین، ۱۳۷۵.
۷. درباره‌ی هنر و ادبیات (گفت‌وگوی ناصر حریری با محمدرضا درویشی). تهران، آویشن؛

گوهرزاد، ۱۳۷۳.

۸. آیین و آواز (مجموعه‌ی مقالات درباره‌ی موسیقی نواحی ایران). تهران، حوزه‌ی هنری، ۱۳۷۷.
۹. به یاد اقبال (پرلود برای پیانو). تهران، چنگ، ۱۳۶۳.
۱۰. آواز سحر (تریو برای دوکلارینت و پیانو). تهران، آروین، ۱۳۷۶.
۱۱. موسیقی و خلسه: ذکرهای مراسم گواتی بلوچستان. تهران، ماهور، ۱۳۷۸.
۱۲. دایرةالمعارف سازهای ایران، تهران، ماهور، ۱۳۸۰.

نوار و سی. دی. موسیقی

۱. موسیقی مازندرانی، برای آواز و ارکستر. با صدای ابوالحسن خوشرو و نورالله علیزاده
۲. زمستان، برای آواز و ارکستر سمفونیک. با صدای شهرام ناظری
۳. موسم گل، برای آواز و ارکستر سمفونیک. با صدای ایرج بسطامی
۴. گنبد مینا، برای آواز و ارکستر. با صدای محمدرضا شجریان (کار مشترک با پرویز مشکاتیان)
۵. جان عشاق، برای آواز و ارکستر. با صدای محمدرضا شجریان (کار مشترک با پرویز مشکاتیان)
۶. آلبوم موسیقی هفت اورنگ (مجموعه‌ی ۴ نوار از موسیقی نواحی ایران همراه با کتاب)
۷. آلبوم موسیقی شمال خراسان (مجموعه‌ی ۳ نوار از موسیقی شمال خراسان همراه با کتابچه)
۸. آلبوم موسیقی آیین و آواز (مجموعه‌ی ۲۸ نوار از موسیقی آیینی و آوازی نواحی ایران همراه با کتاب)
۹. کیسه‌ی برنج: موسیقی فیلم‌های «کیسه‌ی برنج»، «سرود دشت نیمور» و «کارده». ۱۳۷۸.
۱۰. «تخته سیاه» و «روزی که زن شدم»، موسیقی فیلم. ۱۳۸۰.

موسیقی فیلم

۱. سرود دشت نیمور
۲. کارده
۳. کیسه‌ی برنج
۴. تخته‌ی سیاه

۵. روزی که زن شدم

۶. آواز ناتمام

۷. سفر قندهار

مقاله‌ها، گفت‌وگوها و سخنرانی‌ها

گزیده‌ی مقاله‌ها، گفت‌وگوها و سخنرانی‌ها در همین کتاب آمده است.

برگزاری برنامه‌های پژوهشی موسیقی

۱. گردهم‌آیی «هفت‌اورنگ» (موسیقی سازی نواحی ایران). ۱۳۷۰ (۷ برنامه)

۲. گردهم‌آیی هنرمندان آواز نواحی ایران - آیین و آواز. ۱۳۷۳ (۱۵ برنامه)

۳. گردهم‌آیی هنرمندان موسیقی حماسی ایران. ۱۳۷۶ (۱۲ برنامه)

۴. ققنوس ۱، ویژه‌ی موسیقی بلوچستان. تیرماه ۱۳۷۷

۵. ققنوس ۲، ویژه‌ی موسیقی کرمانشاهان. مردادماه ۱۳۷۷

۶. ققنوس ۳، ویژه‌ی موسیقی ترکمن صحرا. مهرماه ۱۳۷۷

۷. ققنوس ۴، ویژه‌ی موسیقی هرات (افغانستان) و بلوچستان. آبان‌ماه ۱۳۷۷

۸. وضعیت موسیقی معاصر ایران. بهمن‌ماه ۱۳۷۸

۹. ققنوس ۵، ویژه‌ی موسیقی تربت جام. تیرماه ۱۳۷۹

۱۰. موسیقی نواحی ایران (گذشته، حال، آینده). بهمن‌ماه ۱۳۷۹

دردست انتشار

مجموعه‌ی دایرةالمعارف سازهای ایران

جلوه‌های طنز، هجو و کنایه در موسیقی نواحی ایران (کتاب و نوار)

خنیاگری و ترانه‌های نوروزی

آوازاها و ذکرهای محافل صاحبان (بلوچستان)

آوازاها و ذکرهای مراسم مالد (بلوچستان)

نی لبیک (گفتارهای گزیده و کوتاه)

رقص‌های آیینی ایران (همراه با عکس‌های جاسم غضبان‌پور)

آلبوم موسیقی حماسی ایران (۲۳ نوار و یک جلد کتاب)

مقدمه‌ی ناشر

حدود دو دهه است که محمدرضا درویشی در عرصه‌ی فعالیت‌های موسیقایی این سرزمین، حضوری مؤثر و مستمر دارد و بخش عمده‌ی فعالیت‌های او در این رهگذر، به تحقیق و پژوهش اختصاص یافته است. مشغله‌ی اصلی درویشی در طول این یکی-دو دهه موسیقی نواحی ایران بوده و اگرچه فضلِ تقدم تحقیق در این موسیقی متعلق به تنی چند از استادان و پژوهشگران این دیار است و هم‌اکنون نیز کوشندگان دیگری در این زمینه به تحقیق و مطالعه مشغول‌اند، اما تلاش درویشی در این عرصه چنان اثرگذار بوده که نام او برای دوستداران فرهنگ و موسیقی ایرانی همواره یادآور موسیقی نواحی ایران بوده است. در سایه‌ی همین تلاش است که یک مجموعه‌ی موسیقی روستایی جسنواره‌پسند، به عنوان یکی از مهم‌ترین انواع موسیقی این سرزمین -یعنی موسیقی نواحی ایران- مطرح می‌شود و به نوعی مورد اقبال خاص و عام قرار می‌گیرد.

دامنه‌ی علایق درویشی در پژوهش را اگرچه نمی‌توان محدود به موسیقی نواحی ایران دانست و به گواهی مطالب این مجموعه، مسایل دیگری از جمله موسیقی آیینی و مذهبی ایران، فرهنگ موسیقایی ایران، آداب و رسوم و معتقدات وابسته به این موسیقی، مسایل نظری موسیقی ایرانی، مسئله‌ی سنت و نوآوری، سازشناسی و... را نیز دربرمی‌گیرد، اما توجه دقیق به عناصر و معیارهای زیبایی‌شناختی موسیقی نواحی ایران و تأمل در عنصر تفکر و مکاشفه در این موسیقی از وجوه بارز پژوهش‌های او است. جان کلام درویشی هویت فرهنگی است. او چنان دغدغه‌ی این هویت را دارد و بر شناخت و حفظ ارزش‌های آن تأکید می‌کند که گاه کلامش رنگ حسرت‌خواهی نسبت به گذشته و غبطه خوردن بر سنت‌ها و میراث هنری گذشته را می‌گیرد و همین جا است که برخی از منتقدانش او را یک سنت‌گرا می‌نامند. تأمل در رویکردهای درویشی با مقوله‌ی هویت فرهنگی و سنت در نوشتارها و گفتارهای او نشان‌دهنده‌ی برخورد انتقادی او با این مقوله‌ها است. او حتا زمانی که با حسرت و شیفتگی از سنت‌ها و هویت فرهنگی سخن می‌گوید و به زعم خود به سنت‌ستیزان می‌تازد، خواهان احیا و اجرای سنت‌ها و یا در پی نفی نوآوری نیست و درواقع نگران لمیدن در بستر سنت‌ها است. او معتقد است که مخالفت با سنت و نفی عوامل بازدارنده‌ی آن باید آگاهانه و مبتنی بر شناخت باشد و تأکید می‌کند که بدون شناخت عمیق و همه‌جانبه‌ی سنت‌ها و رجوع به گذشته، نوآوری و نوگرایی امکان ندارد.

این کتاب دربرگیرنده‌ی گزیده‌ی مقاله‌ها، سخنرانی‌ها و گفت‌وگوهای محمدرضا درویشی از سال ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۹ و درواقع حدود یک‌سوم مطالبی است که او در این سال‌ها به صورت نوشتار و گفتار مطرح کرده است. مطالب کتاب به ترتیب تاریخ انتشار آن‌ها در مطبوعات و یا تاریخ ارائه‌ی آن‌ها به صورت سخنرانی در مناسبت‌های مختلف است و به این ترتیب می‌توان چگونگی دگرگونی دیدگاه‌های نویسنده و نیز تکامل برخی مفاهیم مورد توجه او، از جمله سنت و نوآوری، موسیقی نواحی، موسیقی ملی، موسیقی جهانی و... را در این دوره مشاهده و مطالعه کرد.

مقدمه‌ی مؤلف

خواستم فرازهایی از آنچه اندیشیده‌ام و تابلوهایی از آنچه در طول بیست سال در آن‌ها زیسته‌ام را به تماشا بگذارم. این، نوعی فرافکنی است و نوعی خلاص شدن از نگاره‌هایی موزون و گاه ناموزون که خود پاره‌هایی از زندگی فکری و هنری یک انسان است. بخشی از وجود است؛ هرچه هست؛ نوعی خواستن، طلب، جست‌وجو، دیدن، فکر کردن، دوباره دیدن، احساس کردن، فهمیدن، نفهمیدن و همه‌ی آنچه که می‌تواند کسی را فراخواند و کسی را با خود مواجه کند. و یک تمثیل، یک تمنا برای حضور دیگران، برای به رؤیت گذاشتن تجربه‌ها، برای این‌که گفته شود این تأملات و باورها، ناباوری‌ها، تردیدها، یقین‌ها و دردها را اگرچه فرد می‌گوید، اما فردی نیست؛ بخشی از خواسته‌های یک نسل درحال گذر است. از این روست که نوشتن و گفتن را تکرار کردم، تکرار کردم آنسان که بخشی زاید می‌نمود و گراف جلوه می‌کرد. مجموعه‌ای از تجربه، بی‌هیچ حجابی، با همه‌ی فرازهایی که گاه برای یک زندگی بیست‌ساله نامتوازن می‌نماید! یک تمنا برای درک این نکته‌ی کوچک که انسان موسیقی نمی‌سازد، این موسیقی است که انسان را می‌سازد و پدیده‌های دیگری که خود آفریننده‌ی موسیقی هستند!

آیا چنین کمیتی از نوشتار و گفتار به تنهایی فضیلت است؟ فضیلت شاید دیدن است، بیشتر دیدن؛ فضیلت شاید اندیشیدن است، بیشتر اندیشیدن؛ فضیلت شاید طلب است و جست‌وجو، خواستن است و... با همه‌ی این‌ها فضیلت کجاست؟

خواه نوای راحتیم، خواه طنین کُلفتیم
هرچه بُود غنیمتیم، صوت و صداست زندگی
شور و جنون ما و من، جوش و فسون و هم و ظن
وقف بهار زندگی است، لیک کجاست زندگی

بیدل

نخستین مقاله‌ای که از خود به چاپ سپردم، با گفتاری از فوزیه مجد آغاز شده بود در ۱۳۶۷: «آیا می‌دانید سروکار شما با چیست؟ آیا اساس این فرهنگ‌ها را می‌شناسید؟» — بدین مفهوم — و این‌ها گفتارهایی بودند که ذهن مرا در ۱۳۵۳ به لرزه انداختند. از آن تاریخ تا ۱۳۶۷ به تفسیرنامه‌ی فوزیه مجد فکر می‌کردم. بر این باورم که چاپ آن نوشته در آن تاریخ نیز نوعی فرافکنی بود! و این گزیده‌ی گفتار و نوشتار را به او تقدیم می‌کنم و پژواک نخستین جمله‌ها هنوز در گوشم است: «آیا می‌دانید سروکار شما با چیست...؟»

* * *

از محسن شهرنازدار که با حوصله و دوستی، مطالب چاپ شده در مطبوعات و گفتارها را به تاریخ هریک گرد آورد و طبقه‌بندی نمود سپاس‌گزارم و نیز محمد موسوی مدیر مؤسسه‌ی ماهور که امکان انتقال این تجربه‌ها را با مهر فراهم ساخت و محمد افتخاری که ویرایش نوشتارها و به‌ویژه گفتارها را با صبر و دوستی به انجام رساند.

محمدرضا درویشی

فروردین ۱۳۸۰